

РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА У МАЛОМ ИЋОШУ

Мали Иђош III, некропола из VIII века

Проучавање проблематике Сеобе народа код нас је једна од најмлађих дисциплина, тако да постоје реалне потребе да се она бржим темпом и са ширим замахом проучава.

Историјски музеј Србије унео је у своју концепцију рад на проучавању проблема из времена Сеобе народа, па до почетка X века, када се процес сеоба са доласком Мађара завршава. Овај рад започет је испитивањем једне аварске некрополе у селу Мали Иђош. Некропола је случајно откривена приликом копања рова за постављање водоводне цеви. У првој кампањи сондажних радова откривено је 13 скелетних гробова укопаних у правоугаоне раке, са прилично богатим прилозима поред покојника.

У Малом Иђошу откривене су до сада три некрополе из Сеобе народа. Прва, у литератури названа „Стара некропола“, откривена је пре првог светског рата, 1906. године, приликом градње асфалтног пута.¹

Радници су оштетили око 40 гробова а предмете предали учитељу из села Мали Иђош. Са ове некрополе откривено је 115 скелетних гробова са богатим прилозима из времена првог и другог аварског каганата.²

Из ове велике некрополе уочена су два гроба, која су по својим прилозима знатно старија, и то гроб бр. 70, са раноаварским стременима, жвалама и копљем, и гроб бр. 72, са бронзаним ушицама за вешање мача у облику слова „П“ од корица понтског мача.

У две кампање, 1954. и 1956. године, вршена су заштитна ископавања на локалитетима „Калварија“ и „Општинска циглана“, са леве и десне стране кулског пута. У обе кампање откривено је 19 скелетних гробова, три са богатим појасним гарнитурама док су остали са пресечним прилозима. Резултате је делимично објавила Олга Шафарик.³ Ова два локалитета, „Калварија“ и „Општинска циглана“, воде се као две некрополе, што се не може прихватити. Сама близина локалитета указује да је овде реч о једној некрополи (види план села Мали Иђош). Можда би требало направити ревизију и тачно утврдити где се налази „Стара некропола“, која је по опису удаљена око један километар од кулског пута. Није ли овде можда реч о једној већој некрополи која се

¹ Kálmán Gyöbitza у „Archaeologai értesítő“, 1907, Budapest, стр. 346—363 (Akishegyesi regíbb középkori temető — Мали Иђош, старије средњовековно гробље).

² Z. Vinski, „Opuscula archaeologica“ III, 1958, стр. 24, таб. VIII, сл. 16—22 (О налазима VI и VII века у Југославији с посебним освртом на археологију из времена првог аварског каганата).

³ О. Шафарик, „Налази са нове аварско-словенске некрополе у Малом Иђошу“, „Рад војвођанских музеја“, бр. 4, 1955, стр. 63—70.

простирала дуж кулског пута до Улице маршала Тита, данашњег пута за Бачку Тополу?

На плану села Мали Иђош покушали смо лоцирати, на основу литературе, места где су вршена ископавања и дошли до уверења да је сасвим могуће, с обзиром на близину ових локалитета, да је овде реч о једној некрополи која је стицајем околности испресецана новим саобраћајницама и насељавањем становништва.

Четврта, односно — ако прихватимо горе поменуту претпоставку — друга некропола у Малом Иђошу откривена је приликом копања рова за водовод у Улици Николе Тесле, близу железничке станице, где је вршио заштитна ископавања Историјски музеј Србије.

Откривено је 13 скелетних гробова са прилозима. Извештај са ископавања објављен је у „Зборнику ИМС“.⁴

У истом броју овог часописа објављен је и извештај антрополога Е. Kyunga,⁶ из Мађарске, о извршеним антрополошким анализама. У табели се може видети да се од 13 ископаних скелетних гробова, само један издваја са одликама монголоидне, велике расе — гроб бр. 12, жена. Гробови 4, 8, 9, 10 и 13 припадају кругу европеидне, велике расе.

ОПИС ГРОБОВА И ПРЕГЛЕД ИНВЕНТАРА

Гроб 1, сонда I

Дубина гроба: 0,95 м.

Доста лоше очуван скелет детета од 2—3 године старости, пол неодређен, положен на леђа у правоугаону раку. Руке опружене дуж тела, ноге опружене и паралелне. Оријентација гроба И—З, са девијацијом од 11° ка северу. Дужина очуваног скелета 0,82 м. Од прилога у гробу нађена је испод ногу посуда од слабо печене глине, рађена слободном руком, mrко-сиве боје, чија је фактура слабо пречишћена. Обод суда је слабо наглашен, по ивици има украс изведен плитким урезима. Од обода према трбуху посуда се шири до дна.

Дим.: Н—11,5 см; R—обода 9 см, дна 9,2 см.

Сл. 1, таб. V

Гроб 2, сонда I

Дубина гроба: 1,03 м.

Веома трошан скелет детета од 2—3 године старости, очувана само лобања и кости руку, оријентисан С3—ЈИ. Од прилога у гробу је била мања керамичка посуда од слабо печене глине, рађена слободном руком, црвенкасто-мрке боје; обод слабо наглашен.

Дим.: Н—8,5 см; R—обода 7,5 см, дна 6 см.

Сл. 2, таб. V

Поред посуде, која је била поред ногу, нађено је једно јаје и кости пернате животиње.

⁴ П. Поп-Лазић, *Мали Иђош III*, „Зборник ИМС“ 8—9, 1972, стр. 164—167.

⁵ П. Поп-Лазић, *Мали Иђош, Бачка*, „Археолошки преглед“ бр. 12, 1970, стр. 152—153.

⁶ Егу Kyunga, „Зборник ИМС“ 8—9, стр. 167, 1972, *Извештај антрополошке анализе*.

Гроб 3, сонда I

Дубина гроба: 1,47 м.

Добро очуван скелет укопан у правоугаону раку, оријентисан З—И, са девијацијом од 11° ка северу. Лежи опружен на леђима, руке опружене дуж тела, ноге опружене и паралелне. Дужина скелета *in situ* 1,70 м. Од прилога нађено је:

1. Једна мања посуда од керамике, поред ногу, мрко-сиве боје, рађена слободном руком. Обод јој је благо наглашен. Дим.: Н—7,4 см; Р—обода 6,4 см, дна 5,4 см. Сл. 3, таб. V.

2. Испод десне шаке, код бутне кости, нађена је пређица од гвожђа, фрагментована и доста оштећена корозијом. Сл. 32, таб. IX.

3. Са десне стране бутне кости био је нож од гвожђа, оштећен корозијом, фрагментован. Сл. 26, таб. VIII.

4. Поред лобање, са десне стране, нађена су два пршљена неке животиње.

Гроб 4, сонда I

Дубина гроба: 2,26 м.

Доста лоше очуван скелет мушки индивидује од 20—22 године старости, припада кругу европејске, велике расе (монголоидне), укопан у правоугаону раку, положен на леђа, оријентисан И—З, са девијацијом од 25° ка северу.

Лобања на ивици форамена вештачки увећана (трепанација). Ова појава је у време Авара на подручју средњег Дунава на антрополошком материјалу врло ретка, те није искључено да се на основу тога касније извуку неки етнички закључци.

Од прилога у гробу је било:

1. Посуда од керамике, испод ногу, од слабо пречишћене глине, мрко-сиве боје, рађена слободном руком. Обод благо наглашен и профилисан. Сл. 4, таб. V. Дим.: Н—10,5 см; Р—обода 8 см, дна 7,5 см.

У пределу кардице била је мала овална пређица од бронзе са трном за насађивање и гајком од бронзе. Дим. 4 см. Сл. 29, таб. IX.

3. Са десне стране, код шаке, био је нож од гвожђа, фрагментован и знатно кородиран. Дим.: 7 см. Сл. 30, таб. IX.

4. Поред посуде од керамике био је један предмет од камена за глачање посуда. Дим.: дужина 5,1 см; ширина 2,6 см; дебљина 1 см. Сл. 31, таб. IX.

5. Једна цеваста кост животињска, у профилу раке изнад гроба. Овај гроб је прилично интересантан, јер се до сада код нас није појавила алатка за коју претпостављамо да је служила као справа за дотерирање посуда, и да је овде реч о гробу неког занатлије — грнчара. Приликом отварања раке констатовано је присуство текстила (који се није могао сачувати за експертизу) и остатака дрвета, који наводе на претпоставку да је можда као прилог била и даска на којој је грнчар радио.

Гроб 5, сонда I

Дубина гроба: 1,68 м.

Потпуно уништен скелетни гроб, сачувана само лобања, оријентисан СЗ—ЈИ.

Од прилога била је једна посуда од керамике, слабо печена, мрко-сиве боје, рађена слободном руком. Обод слабо наглашен.

Дим.: Н—10,5 см; Р—обода 9 см, дна 7,5 см.

Сл. 5, таб. V.

Поред посуде биле су љуске од јајета и птичје кости.

Гроб 6, сонда I

Дубина гроба: 1,78 м.

Доста добро сачуван скелет млађе индивидуе од 11—12 година старости, положен на леђа, руке опружене дуж тела, ноге опружене и паралелне. Дужина скелета *in situ* 1,40 м.

Од прилога била је посуда од керамике, слабо печена глина, рађена слободном руком. Обод слабо профилисан, на коме се налази мања ваљкаста дршка.

Дим.: Н—12 см; R—обода 11,5 см, дна 8 см. Сл. 6, таб. V.

У пределу карлице нађена је фрагментована пређица од гвожђа, веома кородирана. Сл. 28, таб. IX.

Изнад карлице, код десне шаке, био је мањи нож од гвожђа. Приликом конзервације потпуно се истрошоио.

Гроб 7, сонда I

Дубина гроба: 1,46 м.

Средње очуван скелет, укопан у правоугаону раку, положен на леђа, руке опружене, сачувана само десна страна, ноге опружене и паралелне. Оријентација И—ЈЗ, са девијацијом од 9⁰.

Од прилога била је једна посуда од керамике, поред левог рамена, мрко-сиве боје, слабо печена, рађена слободном руком. Обод слабо наглашен. Дим.: Н—10 см; R—обода 8,6 см, дна 7,5 см. Сл. 7, таб. VI.

Изпод карлице, између бутних костију, нађен је мањи биконичан пршиљен од керамике, сивкасте боје. Дим.: 2,4 см. Сл. 25, таб. VIII.

Поред лобање, са десне стране, било је ситних костију неке пернате животиње.

Гроб 8, сонда I

Дубина гроба: 2 м.

Добро сачуван скелет жене од 32—36 година старости, припада кругу европеидне, велике расе, положен на леђа. Руке опружене дуж тела, ноге опружене и паралелне. Дужина *in situ* 1,30 м. Оријентација 3—И, са девијацијом 10⁰ ка северу.

Испод ногу, са десне стране, била је посуда од керамике, мрко-сиве боје, рађена слободном руком, грубе фактуре. Обод благо наглашен. Дим.: Н—15 см; R—обода 8 см, дна 10,5 см.

Сл. 8, таб. VI.

Опис сонде I. — Ова сонда дала је осам скелетних гробова без налаза ван гробова, сем на једном месту: између гроба бр. 4 и бр. 8 било је неколико животињских костију.

Гроб 9, сонда II

Дубина гроба: 2,79 м.

Добро очуван скелет мушки индивидуе од 55—59 година старости. Лежи на леђима, руке опружене дуж тела, ноге опружене и паралелне. Оријентисан И—З, са девијацијом од 11⁰ ка северу. Антрополошки припада кругу европеидне, велике расе. Дужина *in situ* 1,60 м.

Од прилога било је:

Посуда у облику шоље, од керамике, поред левог колена, од црвенкасто окер-жуте глине, добро печена, рађена на витлу. Обод благо наглашен и разгрнут, испод кога тече украс изведен плитким хоризонталним и паралелним линијама. На самом трбуху мала тракаста дршка.

Дим.: H—15 см; R—обода 9,20 см, дна 8 см. Сл. 9, таб. VI.

Поред десне ноге, код самог стопала, била је мања посуда од керамике, слабо печена глина, мрко-сиве боје, рађена слободном руком. Обод благо наглашен. Мало оштећена.

Дим.: H—7,5 см; R—обода 8 см, дна 4,2 см. Сл. 10, таб. VI.

У десној шапци био је већи нож од гвожђа са остацима дрвене каније. Приликом конзервације доста је пропало.

Дим.: дуж. 19 см, шир. 2,4 см. Сл. 27, таб. IX.

Гроб 10, сонда II

Дубина гроба: 2,61 м.

Добро очуван скелет млађе жене, од 17—18 година старости, припада кругу европеидне, велике расе, положен на леђа, руке опружене дуж тела, ноге опружене и паралелне. Оријентисан И—З, са девијацијом од 28° ка северу. Дужина *in situ* 1,40 м.

Од прилога била је поред десног уха једна минђуша од бронзе, ливена и по-злаћена, украшена гранулацијом, привесак од беле стаклене пасте у облику бопца. Минђуша је гроздолика, има три бопца од стаклене пасте.⁷ Дужина 4 см. Сл. 19, таб. VIII.

У пределу врата била је огрлица од стаклене пасте у облику семенке од лубенице. Сл. 20, таб. VIII.

Испод десне надлактице нађене су љуске од јајета.

На десној руци, на средњем и домалом прсту била су три прстена од бронзе; на глави једног прстена био је уфасован украс од плаве стаклене пасте. Сл. 21, 22, 23, таб. VIII. Прстен-алка од бронзе, отворен на крају.

Са леве стране, код ногу, била је посуда од керамике, мрко-сиве боје, грубе фактуре, рађена слободном руком. Обод мало наглашен. Дим.: H—10 см; R—отвора 8,2 см, дна 7,1 см. Сл. 11, таб. VI.

Код десног рамена био је један биконичан пршићенак. Сл. 24, таб. VIII. Са леве стране, код ногу, изнад посуде било је неколико птичјих костију.

Поред овог гроба откривена је једна калотаста пећ, о којој ћемо касније говорити.

Гроб 11, сонда III

Дубина гроба: 1,82 м.

Потпуно уништен скелет, сачуван само фемур и део лобање. Овај гроб је доста уништен, касније. Поред њега је откривен ров који се пружа у правцу пећи ка сонди II. Од прилога биле су две посуде од керамике.

1. Посуда од керамике рађена на витлу, од добро пречишћене глине, првенкасте фактуре, са једном тракастом дршком на самом трбуху. Ова посуда је типична шоља, која припада групи тзв. „жуте керамике“.

Дим.: H—9 см; R—отвора 6,5 см, дна 4 см. Сл. 12, таб. VI.

2. Посуда од керамике рађена слободном руком, од слабо пречишћене глине, црне фактуре. Обод благо наглашен.

Дим.: H—10,5 см; R—отвора 9 см, дна 6,5 см. Сл. 13, таб. VI.

Гроб 12, сонда III

Дубина гроба: 1,85 м.

Добро очуван скелет жене од 16—18 година старости, на коме се могу приметити одлике монголоидне, велике расе. Лежи на леђима, руке опружене дуж тела,

⁷ Zlata Čilinska, *Slawisch-awarisches Gräber — Feld in Nové Zámky, Bratislava*, 1966. Наша минђуша спада у табелу III с (725—825. год.).

ноге опружене и паралелне. Оријентација С—Ј, са девијацијом од 21° ка истоку. Дужина *in situ* 1,50 m.

Интересантно је да је ово једини гроб који није имао прилога. Само место приликом откривања скелета било је оштећено укопавањем једног рова дужине 5 m и ширине око 40—50 см. Овај ров је стерилан и о њему не можемо ништа ближе рећи. Налази се на дубини од око 1,50—1,85 m.⁸

Гроб 13, сонда III

Дубина гроба: 2,21 m.

Гроб је потпуно растурен накнадним, нешто каснијим укопавањем рова. Честа је појава ових ровова у аварским некрополама. Поред гроба била је једна отпадна јама, која је очишћена; налаза није било. Можда се из ове јаме користила глина као сировина за потребе каснијег становништва.

На основу антрополошке анализе закључујемо да је у гробу 13 сахрањена мушка индивидуа од 60 или више година старости која припада кругу европејдне, велике расе.

Опис сонде I. — Сонда I постављена је у правцу С3—ЈИ поред саме Улице Николе Тесле. Димензије су јој 5×10 m. Откривено је осам гробова (види план сонде I).

Гробови 1, 2 и 6 су дечји.

Опис сонде II. — Сонда II постављена је поред сонде I са мањим контролним профилом, правца С3—ЈИ, дим. 5×10 m.

Откривена су два гроба која су била у профилу, два пода овалног облика, једна пећ и једна отпадна јама.

Опис сонде III. — Сонда III постављена је са десне стране Улице Николе Тесле, димензије су јој 5×10 m. У сонди су откривена три гроба, од којих је један, без прилога, добро сачуван, а два су растурена. Овде је чишћен и један ров који се пружао у правцу сонде I, под пут, тако да нисмо могли да га пратимо до краја. Такође, овде је очишћена и једна јама, без налаза, потпуно стерилна. Гроб 11 имао је две керамичке посуде, али је костур растурен, вероватно због накнадног укопавања ове јаме која је била у близини. Јама је такође пореметила и гроб 13, који је био без прилога.

На некрополи у Малом Иђошу радио се само једне сезоне и откријено је 13 скелетних гробова који се по гробним прилозима датују у VIII век. На дубини од са 1 m оцртавале су се правоугаоне раке укопане у дебљи слој глине. Гробови су били оријентисани И—З, са мањим девијацијама ка северу. По извршеној антрополошкој анализи утврђено је да су се у њима налазила три мушки, три женска и три дечја костура. Осталима није било могуће одредити пол и старост због слабе очуваности костију. Сем гроба 12, који је био без прилога, сви остали су од прилога имали посуде од керамике и веће ножеве, а од женског најкита китњасте минђуше, огрлице од стаклене пасте и бронзано прстене. Интересантне су посуде у гробу 9 и 11, рађене на витлу, које припадају групи тзв. „жуте керамике“, о чијем пореклу је доста дискутовано у новијој археолошкој литератури.

⁸ Види план сонде III.

Приликом истраживања аварске некрополе, на дубини од 0,80—1 м, у сонди I откривени су остаци средњовековног насеља из XI века. Од насеља је остало слабији културни слој, са очуваном једном хлебном пећи,⁹ два отчишта и више фрагмената средњовековне керамике (таб. VII, сл. 14—18). Пећ је насеобинска, овалног облика, са калотом и мањом приступном јамом из које је ложена, где је било доста животињских костију.¹⁰ Испред пећи, на удаљености око 3 м, откривен је под-огњиште 1 и 2. Под 1 је био од набијене изгореле земље, са поређаним фрагментима средњовековне керамике, изнад којих је био слој пепела дебљине 3 см. У пепелу је на неколико места било згуре од гвожђа. У поду 2 била је средњовековна керамика, а изнад ње пепео. Керамика из ових подова-огњишта рађена је на витлу и украшена по целој површини тачкастим убодима или хоризонталним паралелним линијама.

У нашој радионици успели смо да реконструишимо један трбушасти лонац (таб. VII, сл. 14) и једну црепуљу (таб. VII, сл. 18). Интересантна је црепуља, јер је рађена слободном руком од глине без додатка плеве, што је уобичајено приликом израде црепуља.

Ово средњовековно насеље интересантно је из два разлога: прво, што није уништило некрополу, а друго, што се може закључити да овде можда и није било никаквог обележавања гробова, јер је после извесног времена дошло до насељавања овог предела. Сигурно је да нови насељеници нису могли не поштовати обичаје сахрањивања претходног становништва.

Петар Поп-Лазић

ERGEBNISSE DER ARCHAEOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN IN MALI IDJOS

— Nekropole aus dem VIII Jahrhundert —

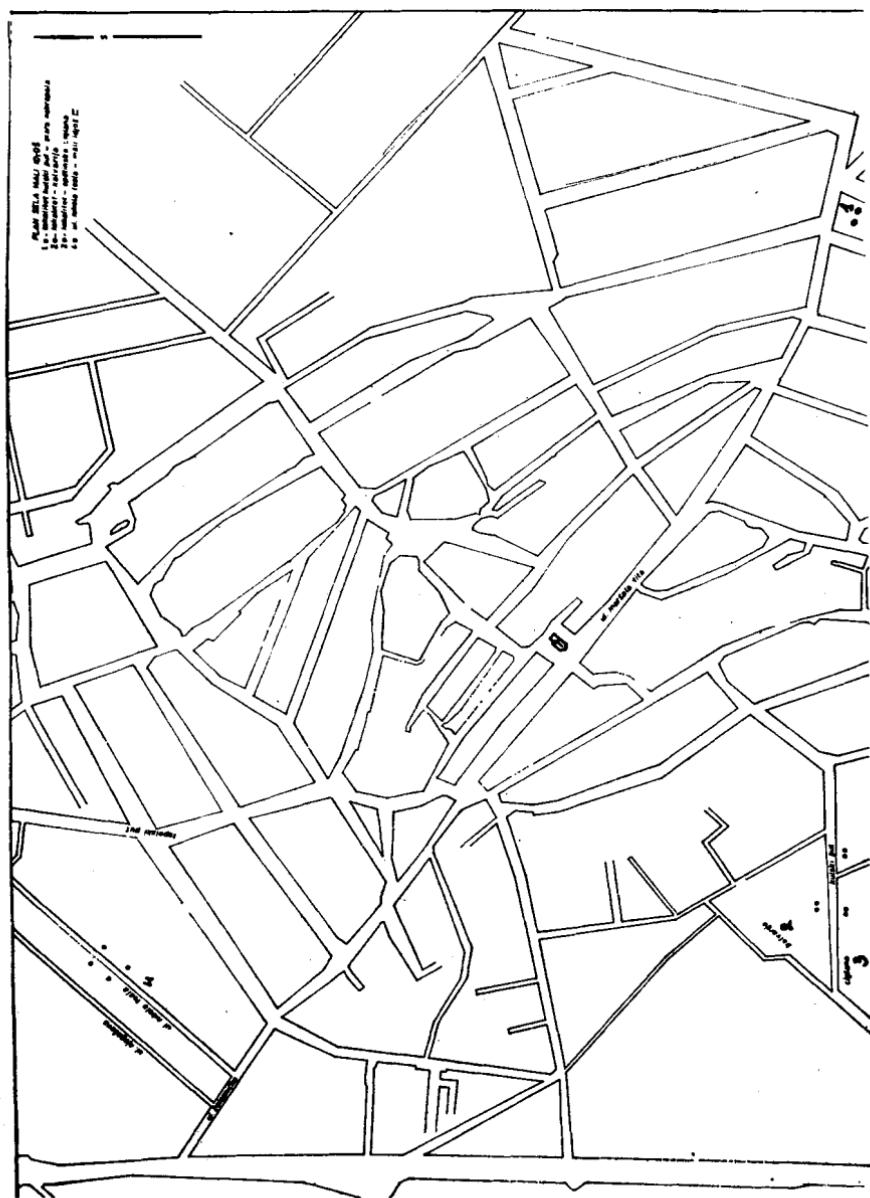
Das Studium der Problematik der Volkswanderungen wurde bei uns spät angefangen. Bis jetzt hatte man nur einzelne Ausgrabungen gemacht. Das Historische Museum Serbiens hat nun systematisch die Ausgrabung einer Awaren-Nekropole begonnen. Bis heute wurden 13 Särge mit Gerippe und verschiedenen Beilagen entdeckt. (Es handelt sich hauptsächlich um keramisches Gerät, grosse Messer, verzierte Ohrringe, Halsketten aus gläserner Paste und bronzen Ringe). Besonders interessant ist der Fund vom einem keramischen Ofen.

P. Pop-Lazić

⁹ О. Брукнер—Р. Медовић, Ковин, Град — вишеслојно насеље. „Археолошки преглед“ бр. 10, Београд, 1968, стр. 168.

¹⁰ Види план сонде II.

ТАБЛА 1

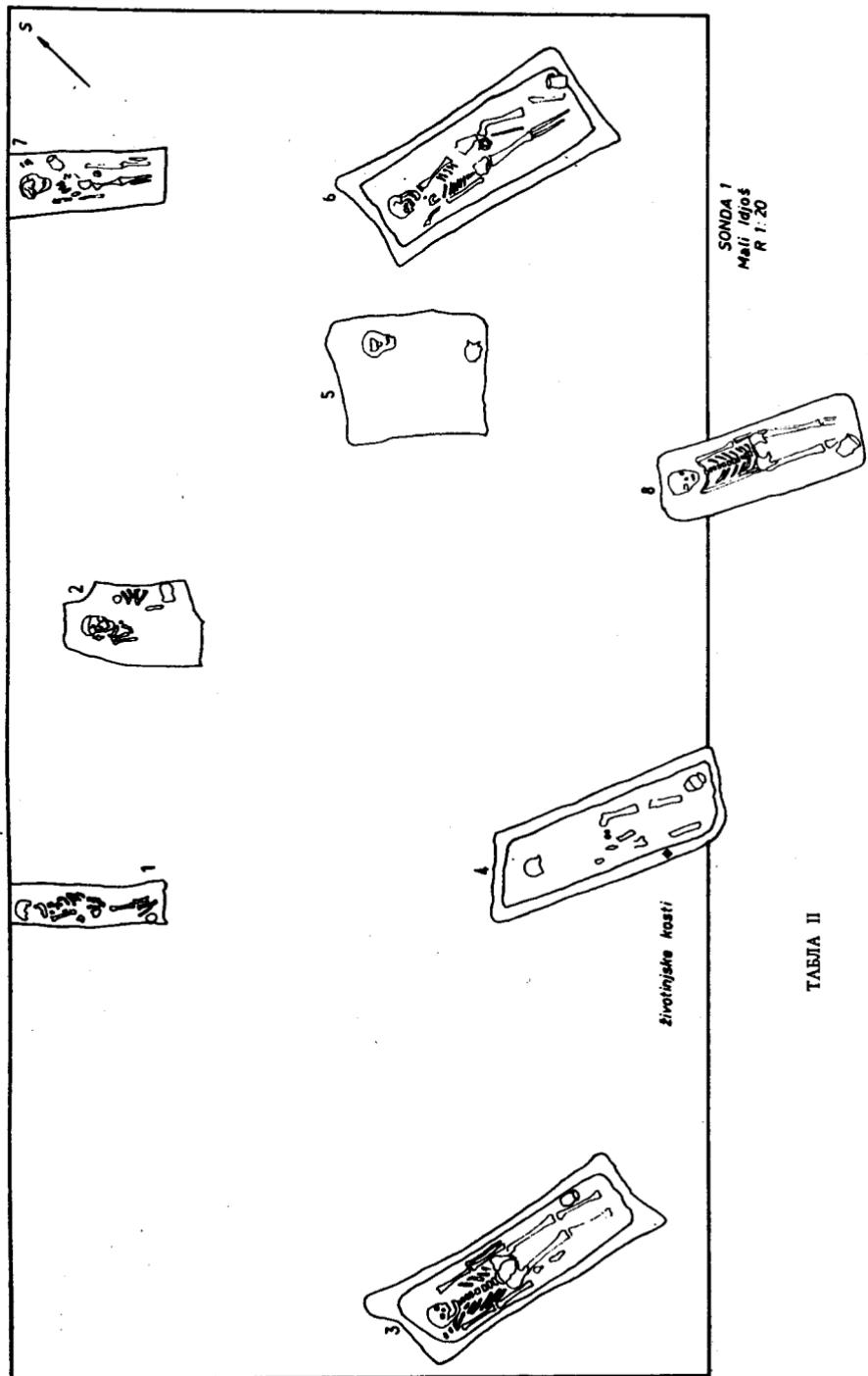
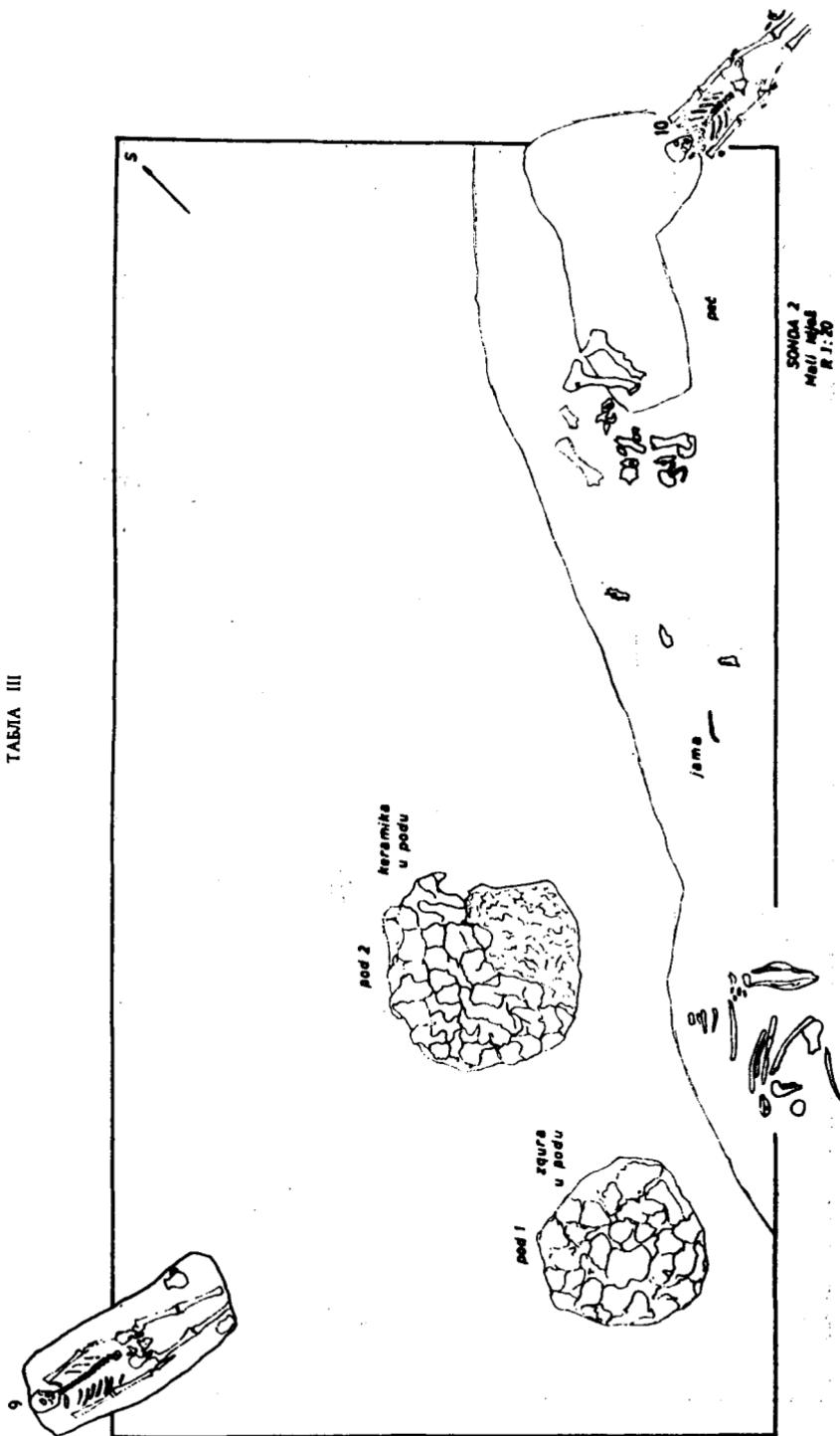
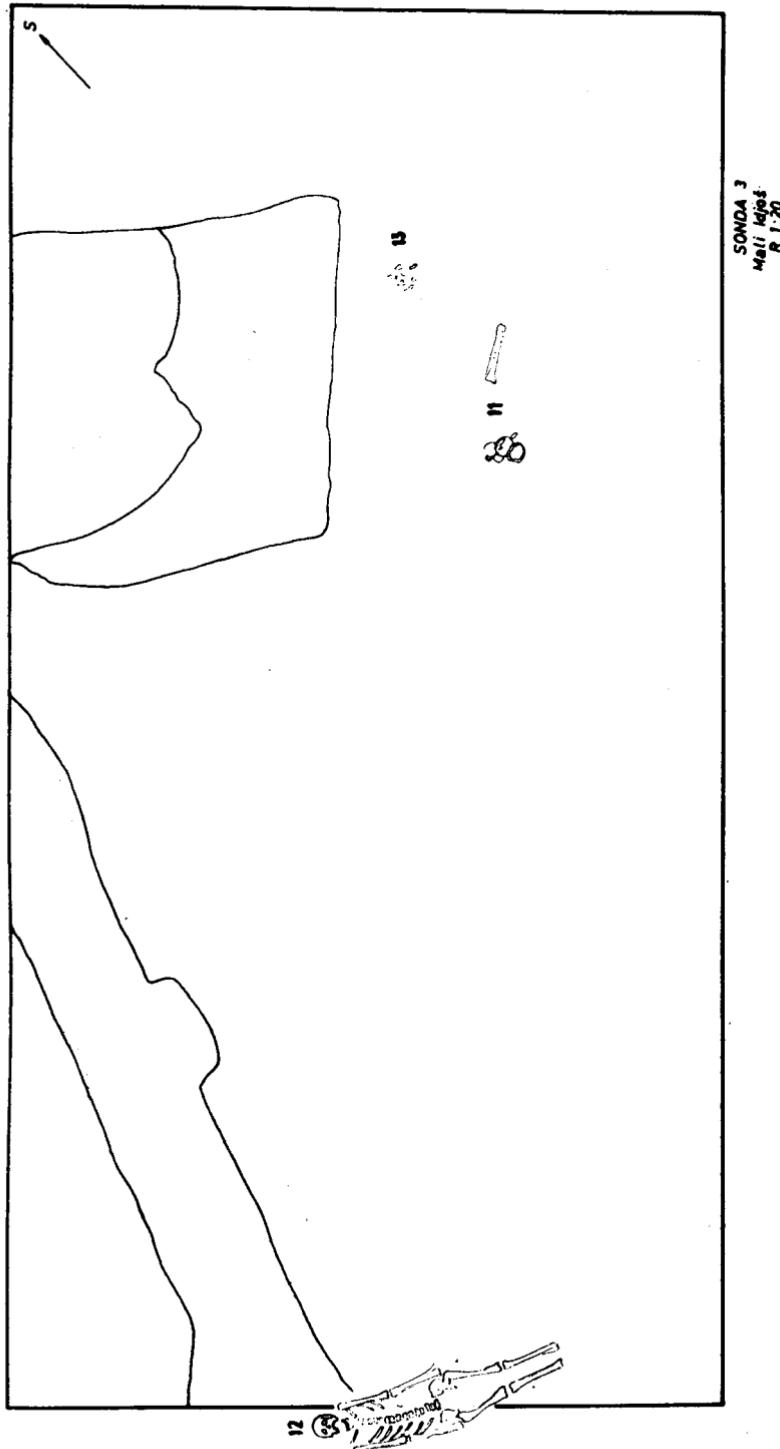

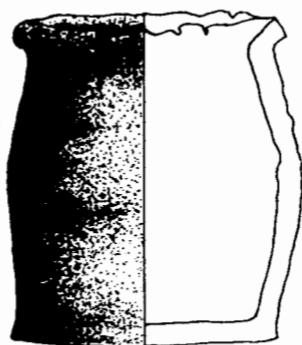
ТАБЛ III

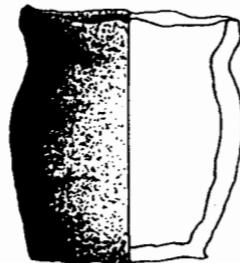
ТАБЛЯ IV

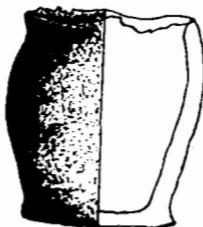
ТАБЛА V

sl. 1 (grob 1)

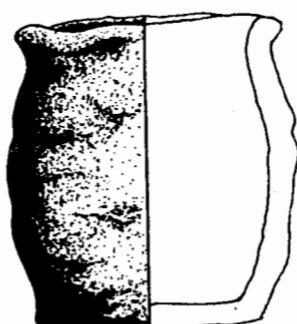
sl. 2 (grob 2)

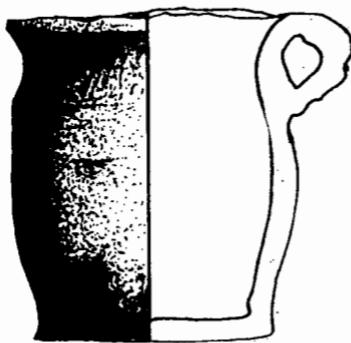
sl. 3 (grob 3)

sl. 4 (grob 4)

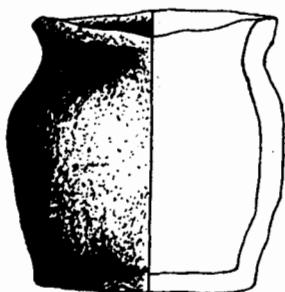

sl. 5 (grob 5)

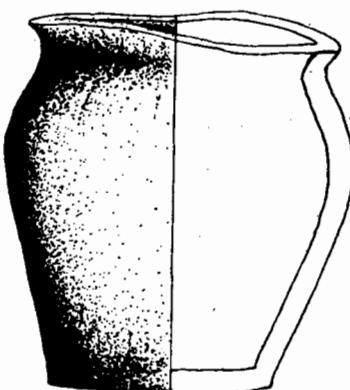

sl. 6 (grob 6)

ТАБЛА VI

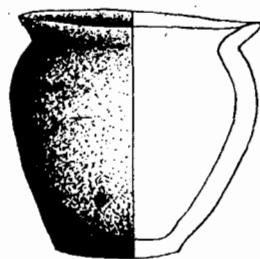
sl. 7 (grob 7)

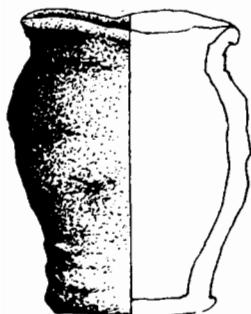
sl. 8 (grob 8)

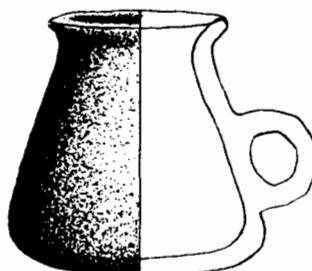
sl. 9 (grob 9)

sl. 10 (grob 9)

sl. 11 (grob 10)

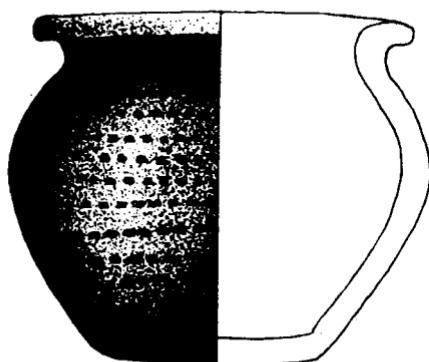

sl. 12 (grob 11)

sl. 13 (grob 11)

ТАБЛА VII

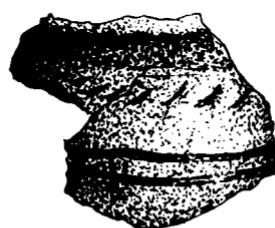
sl. 14

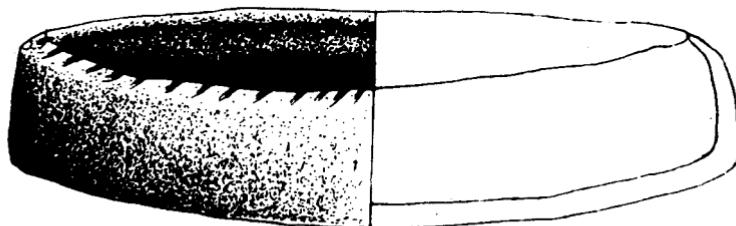
sl. 15

sl. 16

sl. 17

sl. 18

ТАБЛА VIII

sl. 19
(grob 10)

sl. 20
(grob 10)

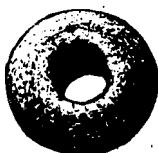
sl. 21
(grob 10)

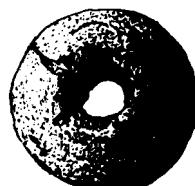
sl. 22
(grob 10)

sl. 23
(grob 10)

sl. 24
(grob 10)

sl. 25
(grob 7)

sl. 26
(grob 3)

ТАБЛА IX

sl. 27
(grob 9)

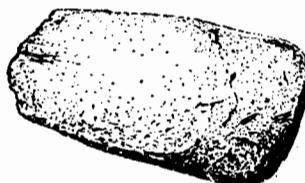
sl. 28
(grob 6)

sl. 29
(grob 4)

sl. 30
(grob 4)

sl. 31
(grob 4)

sl. 32
grob 3)